

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.: ОСВІТНІЙ КОНТЕКСТ

Лазарович М. В.

д-р політ. наук, професор,

Тернопільський національний економічний університет

Лазарович Н. А.

викладач вищої категорії,

Тернопільський кооперативний торговельно-економічний коледж

Анотація. На прикладі єврейського та польського етносів досліджено основні тенденції розвитку освіти національних меншин України наприкінці XIX – на початку XX ст. Визначено вплив імперської політики на освітній стан іноетнічного населення. Виснувано, що за рівнем освіченості національні меншини істотно переважали українське населення.

Ключові слова: національні меншини, освіта, навчальні заклади, учні, педагоги.

Lazarovych Mykola, Doctor of Political Sciences, Ternopil National Economic University, Ukraine

Lazarovych Nataliia, teacher, Ternopil Cooperative Trade and Economics College, Ukraine

NATIONAL MINORITIES OF UKRAINE IN THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES: THE EDUCATIONAL CONTEXT

Summary. The basic trends of development of individual education of national minorities of Ukraine in the late XIX – early XX centuries. The influence of the imperial policy of education alien ethnic population. Summarized that the level of education of national minorities substantially prevailed over the Ukrainian population.

Key words: ethnic minorities, education, educational institutions, students, teachers.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. однією з особливостей розвитку України була суттєва диспропорція між питомою вагою українців, що проживали в Україні, і національним складом творчої інтелігенції, для якої рідною мовою була українська. Так, якщо серед осіб, зайнятих розумовою працею в сфері науки, літератури і мистецтва українці становили 12,3 %, то євреї – 25,7 %, росіяни – 40,7 %, поляки – 8,2 %, німці – 4 %. Тобто, серед українців одна людина творчої праці припадала на 423 осіб, серед поляків – на 145, євреїв – на 90, росіян – на 80 осіб [6, с. 33].

У зв'язку з окресленим, актуальним є з'ясування рівня освіченості окремих національних меншин України напередодні Української революції 1917–1921 рр. Дана проблема ще не повною мірою знайшла своє відображення у вітчизняній і зарубіжній історіографії, відтак стане об'єктом даної статті.

Серед сучасних досліджень окресленої проблеми насамперед слід відзначити колективну монографію «Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект», а також праці таких науковців, як О. Буравський, О. Калакура, І. Монолатій, І. Міронова та ін.

Високим рівнем етнічної самосвідомості відзначалися євреї. Традиційним для цього народу було усвідомлення своєї національної самобутності, намагання зберегти свою культуру, традиції, звичаї, власний «світ» від впливу навколишнього середовища і зовнішнього світу. Однак початкові російськомовні

школи у Великій Україні та польськомовні в Східній Галичині зовсім не приваблювали єврейську меншину [6, с. 31; 5]. Тому єврейські діти ходили до єврейських релігійних початкових шкіл – хедер або талмуд-тор. Перші були платними, а другі створювали для навчання сиріт і дітей із бідних єврейських сімей; їх утримували на кошти єврейських громад і на пожертвування заможних євреїв. Навчанням дітей займалися маламеди або книжники.

Із другої половини XIX ст. на зміну малоосвіченим маламедам почали приходити вчителі, які мали ґрунтовну фахову підготовку; тісні хедери, в яких лише кілька десятків учнів вивчали єврейську релігійну літературу, замінили одно-, дво- і чотирикласні навчальні заклади [5].

У Східній Галичині та на Буковині мережа єврейських навчальних закладів розширилася також за рахунок діяльності благодійного фонду барона М. Гірша. Завдяки йому в 1891 р функціонувало 7 шкіл із 1789 учнями, а в 1904–1905 рр. – 48 шкіл із 7859 учнями [2].

Згадані початкові школи становили важливий елемент традиційної єврейської системи освіти та релігійності, їх діяльність значною мірою пояснює наявність високого рівня грамотності серед єврейської меншини. Так, після поляків, євреї посідали в Україні друге місце за кількістю письменних, які становили 41,7% [6, с. 31] від усього населення.

Що стосується середньої освіти, то тут євреї також намагалися віддати дітей до навчання не в казенні ремісничі училища першого та другого розрядів, які діяли у низці українських міст, а у школи меламедів, де вони отримували як світські, так і духовні знання. Крім того, за дозволами російського уряду в межах єврейської осілости зберігалися і відкривалися єврейські училища [6, с. 31]. Крашою була ситуація в Східній Галичині, де з 1900 до 1910 р частка євреїв серед учнів середніх шкіл зросла з 19,3 до 22,6 % [6, с. 47].

Із серйозними урядовими перешкодами в Російській імперії стикались євреї, які прагнули здобути вищу освіту. Так, згідно директиви міністра освіти від 1887 р., їх вступ до вишів був обмежений 3% усіх тих, що навчалися в столичних закладах, 5 % – поза смугою осілости і 10% – у смузі осілости [7, с. 560]. Проте єврейська молодь була зацікавлена у здобутті вищої освіти, оскільки вона давала можливість проживати в містах поза межою осілости, тому прагнула виїхати на навчання за кордон [6, с. 34]. Про відсутність подібних проблем на західноукраїнських землях, які перебували в складі конституційної монархії Габсбургів, свідчить той факт, що впродовж 1900–1910 рр. частка євреїв серед студентів Львівського університету зросла з 19,7 до 27,5 % [6, с. 47].

Чимало перешкод і значних утисків зазнали в духовній сфері поляки, які прагнули зберегти свою самобутність. Але викоринити офіційними постановами багаторічні корені і традиції польського шкільництва на Правобережжі виявилось майже неможливим. На противагу російському державному шкільництву створювалися, в т. ч. й нелегально, приватні пансіони, продовжували діяльність таємні школи, в яких переважно навчалися діти польських поміщиків та шляхти. Незареєстровані польські школи утримувалися на кошти поміщиків, міщан, заможних селян та за рахунок місцевих ксьондзів. У різний час такі заклади діяли у Красиліві, Луцьку, Кам'янці-Подільському [6, с. 30–31] та інших містах.

Польські поміщики-католики своєю увагою, пожертвуваннями та співучастью у розбудові та утримуванні церковно-приходських шкіл нерідко навіть переважали російських і українських православних землевласників. Так, Волинська губернська земська управа, де були міцними впливи польської шляхти, виділила на потреби початкового навчання 135 тис. руб. Таку допомогу в 1910 р. отримали 46 % вищеназваних шкіл губернії.

Чимало заможних поляків були попечителями навчальних закладів. Наприклад, у Володимирі-Волинському шляхтичі В. Заремба, А. Лісевич, В. Михалевич та інші в лютому 1912 р. взяли попечительство над учнями місцевої приватної жіночої гімназії. Вони надавали допомогу бідним здібним гімназисткам за їх сумлінне навчання та високої моральні якості, сприяли їх естетичному розвитку. З цією метою організовували вистави, екскурсії літературно-музичні вечори тощо.

Попечителем Рівненської гімназії був князь К. Любомирський, відомий композитор та поет. Його син С. Любомирський надавав матеріальну допомогу викладачам Рівненського реального училища [1, с. 12].

У результаті спільних зусиль, відсоток грамотних серед польської людності був досить високим навіть у порівнянні з євреями та росіянами, і становив 45,1 % [6, с. 31]. У значно кращому стані перебувало польське шкільництво в Галичині, де лише за перше десятиріччя XX ст. кількість польських початкових шкіл зросла з 963 до 6151, у декілька разів збільшилося число середніх шкіл [3, с. 100]. Ще кращим було становище у Львівському університеті, де поляки домінували.

Отже, проаналізувавши окремі національні меншини України досліджуваного хронотопу за рівнем їхньої освіченості, варто відзначити, що за цим фактором вони істотно переважали українське населення. Усвідомлення неукраїнськими етносами вагомості освіти, проживання їх переважно в містах, де були кращі умови для навчання, та матеріальна допомога заможних одноплемінників дали змогу їм не лише досягти достатньо високого освітнього рівня, а й зберегти свою етнічну ідентичність. Така ситуація напередодні Української революції 1917–1921 рр. ставила результати національно-визвольних змагань у залежність від порозуміння з національними меншинами.

Література

1. Буравський О. А. Громадська діяльність польської інтелігенції Волині, її внесок в українську і європейську науку у другій половині XIX – на початку XX ст. *Українська поліоністика*. 2004. Вип. С. 10–17.
2. Гирш Морис де. *Електронная еврейская энциклопедия*. URL: <http://www.eleven.co.il/article/11196>.
3. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті. К. : Знання України, 2007. 508 с.
4. Міронова І. С. Національні меншини України : навч.-метод. посіб. Миколаїв ; Одеса : ТОВ Від, 2006. 305 с.
5. Монолатій І. Галицькі євреї в австрійський період (1772–1918 рр.). *«І»*. 2008. Ч. 51. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/monolatij1.htm>.
6. Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект / М. Панчук та ін. К., 2000. 357 с.
7. Очерки по истории еврейского народа / под ред. проф. С. Эттингера. Тель-Авив : Ам Овед, 1972. 872 с.